Open Access Quarterly Journal

Good Governance Research

https://pgr.yu.ac.ir

Vol. 1, No. 1, Fall 2026, pp. 36-59 E- ISSN: 96315

Artificial Intelligence and Governance Patterns in West Asian Countries: Opportunities and Challenges

Alireza Samiee Esfahani **Ahmad Kazemi Arpanahi**

1. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

2. Phd. Student in Public Policy, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Date of Received: 2026/01/28 **Date of Acceptance:** 2026/06/20

***Correspondence**
a.samiee@ase.ui.ac.ir

INTRODUCTION

The rapid development of artificial intelligence (AI) has significantly transformed contemporary governance, public policymaking, and international relations. By facilitating data analysis, predictive modeling, automated decision-making, and digital service delivery, AI offers opportunities to improve governmental efficiency, transparency, accountability, and responsiveness. However, its increasing application also raises concerns about state surveillance, algorithmic discrimination, political centralization, and the weakening of human agency. These developments are particularly significant in West Asia, where countries differ considerably in their technological capabilities, institutional arrangements, and development priorities. Saudi Arabia, the United Arab Emirates (UAE), Israel, Qatar, and Turkey have pursued various strategies to integrate AI into public administration, economic development, and national security. Iran, despite its scientific and human-resource capacities, faces challenges related to infrastructure, investment, and institutional coordination. This study addresses the following question: How have West Asian countries incorporated AI into their governance and policymaking models, and what consequences may arise from its adoption? It examines the opportunities and challenges of AI in public administration, political power, economic development, and regional security. The central argument is that AI is neither inherently democratic nor intrinsically

authoritarian; its consequences depend on the political, institutional, and regulatory contexts in which it is developed and deployed.

RESEARCH METHOD

This research employs a qualitative, descriptive-explanatory method. Data were collected through library research and documentary analysis of academic publications, policy documents, institutional reports, and relevant online sources. The analytical approach synthesizes supportive and critical theoretical perspectives on AI in governance. A comparative analysis of Turkey, Saudi Arabia, the UAE, Israel, Qatar, and Iran examines national AI strategies, digital public services, institutional arrangements, technological investment, and security applications. The study seeks to explain the opportunities and risks associated with AI adoption rather than statistically measure causal relationships.

THEORETICAL FRAMEWORK

The theoretical framework integrates two principal perspectives on AI and governance. The first emphasizes its potential to improve public administration, evidence-based policymaking, transparency, accountability, and service delivery. Scholars such as Wirtz et al. (2022), Guterres (2023), Leenes et al. (2017), and Pencheva et al. (2020) highlight AI's capacity to analyze complex information, optimize resource allocation, identify corruption and inequality, and improve policy evaluation. These capabilities can facilitate crisis prediction, more efficient public services, and greater access to information.

The second perspective critically examines AI's potential to reinforce power asymmetries, expand state surveillance, reproduce inequalities, and marginalize human participation. Drawing on Jürgen Habermas's distinction between instrumental and communicative rationality (Habermas, 1984, 1987, 2000, 2004), this approach suggests that excessive dependence on algorithmic systems may prioritize technical efficiency over public deliberation, mutual understanding, and democratic legitimacy. Other scholars, including Hogarth (2018), Janssen (2020), Filgueiras (2022), and Rahman (2023), emphasize the risks of centralized technological control, limited transparency, and inadequate public participation in AI regulation.

Synthesizing these perspectives, the study argues that AI's governance implications are not technologically predetermined. They depend on institutional capacity, regulatory safeguards, accountability mechanisms, and the relationship between state authority and citizen agency. AI must therefore be analyzed both as an instrument of administrative modernization and as a potential mechanism for redistributing political power.

RESULTS & DISCUSSION

The findings demonstrate that AI is increasingly shaping governance in West Asia, although national priorities and outcomes differ.

First, AI provides opportunities for administrative modernization and economic diversification. Turkey has promoted AI through digital government initiatives, domestic technological development, and defense applications. Saudi Arabia has incorporated AI into Vision 2030, seeking to diversify its oil-dependent economy, modernize public

services, strengthen human capital, and improve healthcare and labor-market administration. The UAE has established specialized institutions and pursued its AI Strategy 2031 to advance digital government, innovation, and knowledge-based economic development. Qatar has prioritized AI infrastructure, research, specialized education, and international cooperation within its National Vision 2030. Iran possesses considerable scientific expertise and human-resource potential, with emerging applications in judicial administration and digital public services. Nevertheless, inadequate investment, weak university-industry linkages, and fragmented implementation constrain its technological development.

Second, AI has become an increasingly important instrument of geopolitical competition and national security. Israel has integrated AI into strategic forecasting, intelligence, surveillance, target identification, and military operations. These applications demonstrate the potential operational advantages of AI while raising serious concerns about civilian protection, privacy, accountability, and the ethical conduct of warfare. Saudi Arabia and the UAE are also developing technological capabilities with potential implications for military effectiveness and strategic influence, while Turkey's defense industry and unmanned systems illustrate the growing relationship between AI and security policy. Consequently, technological competition in West Asia extends beyond economic modernization. Differences in computational infrastructure, data access, research capacity, and military applications may influence regional power balances, deterrence, and strategic dependence. Countries with advanced AI capabilities may gain advantages in intelligence, cybersecurity, defense planning, and crisis management. Conversely, dependence on external technological providers may create new strategic vulnerabilities.

Third, AI creates a fundamental governance dilemma. Its analytical capabilities can improve policy formulation, identify emerging problems, support early-warning systems, and facilitate continuous policy evaluation. Automated services may reduce administrative costs and improve the accessibility and responsiveness of government institutions. Nevertheless, where independent oversight and public participation are limited, the concentration of AI capabilities within state institutions may intensify surveillance and centralized control. Algorithmic opacity, biased datasets, and excessive reliance on automated recommendations can also undermine accountability and human judgment.

The comparative analysis identifies distinct national challenges. Turkey faces institutional and social adaptation difficulties associated with digital transformation. Saudi Arabia must reconcile technological modernization with existing institutional and cultural arrangements. In the UAE, the relationship between AI development and economic priorities raises questions about accountability in digital governance. Israel's security-oriented applications highlight concerns about surveillance and the marginalization of human agency. Qatar faces challenges in preserving meaningful citizen participation, while Iran requires stronger institutional coordination, infrastructure, investment, and an integrated AI governance framework.

Overall, technological advancement does not automatically produce better governance. Outcomes depend on how governments regulate algorithms, distribute decision-making authority, protect citizens' rights, and maintain meaningful human oversight. AI can

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

therefore improve administrative capacity while simultaneously reinforcing existing political inequalities.

CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

The study concludes that AI is an emerging force in the transformation of governance and public policymaking in West Asia. It can improve administrative efficiency, evidence-based decisions, public services, crisis anticipation, and economic diversification. However, inadequate regulation may allow the same technologies to expand surveillance, reinforce political centralization, reproduce discrimination, and weaken public deliberation.

The findings indicate that Saudi Arabia and the UAE have pursued ambitious AI strategies linked to economic diversification and national development, whereas Israel has emphasized strategic, intelligence, and military applications. Turkey has combined digital transformation with domestic technological development, while Qatar has prioritized investment, innovation, and human-capital development. Iran retains considerable scientific potential but faces institutional and infrastructural constraints. Several recommendations follow. First, governments should establish comprehensive AI governance frameworks defining institutional responsibilities, transparency requirements, and independent oversight mechanisms. Second, regulatory systems should protect privacy, fundamental rights, and nondiscrimination while enabling citizens to challenge consequential automated decisions. Third, human judgment and public deliberation should remain central to policymaking, particularly in justice, security, and welfare administration. Fourth, governments should invest in digital infrastructure, specialized education, research commercialization, and university-industry cooperation. Fifth, regional cooperation should address cybersecurity, responsible military applications, data governance, and shared ethical standards.

For Iran, priorities include developing an integrated national AI strategy, strengthening institutional coordination, ensuring sustainable research funding, improving university-industry linkages, and expanding accountable digital public services. Ultimately, AI should be regarded neither as an automatic pathway to democratic governance nor as an inherently authoritarian technology. Its contribution to sustainable development depends on effective regulation, institutional accountability, human dignity, and public trust.

Keywords: Artificial Intelligence, Governance Patterns, Challenges, Opportunities, West Asia.

How to cite:
Samiee Esfahani, A., & Kazemi Arpanahi, A. (2026). Artificial Intelligence and Governance Patterns in West Asian Countries: Opportunities and Challenges. *Good Governance Researches*, 1(1), 36-59.

فصلنامه علمی
پژوهش‌های حکمرانی خوب
https://pgr.yu.ac.ir

سال ۱ | شماره ۱ | پاییز ۱۴۰۵ | صفحات ۵۹-۳۶

E-ISSN: 96315

هوش مصنوعی و الگوهای حکمرانی در کشورهای غرب آسیا؛ فرصت‌ها و چالش‌ها

علیرضا سمیعی اصفهانی **احمد کاظمی آرپناهی**

۱. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
۲. دانشجوی دکتری سیاستگذاری عمومی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ دریافت: ۸ / ۱۱ / ۱۴۰۴ تاریخ پذیرش: ۳۰/ ۰۳/ / ۱۴۰۵ تاریخ انتشار: ۰۱/ ۰۷/ ۱۴۰۵

*نویسنده مسئول: a.samiee@ase.ui.ac.ir

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و ارزیابی فرصت‌ها و چالش‌های هوش مصنوعی برای عرصه سیاستگذاری و حکمرانی در کشورهای منطقه غرب آسیاست. پرسش محوری پژوهش این است که کشورهای غرب آسیا چگونه از هوش مصنوعی در الگوهای سیاستگذاری و حکمرانی خود بهره گرفته‌اند و این بهره‌گیری چه فرصت‌ها و چالش‌هایی برای این کشورها درپی داشته است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هوش مصنوعی لزوماً ماهیتی دموکراتیک و یا اقتدارگر ندارد، بلکه ابزاری برای جابه‌جایی شکل و محل اعمال قدرت است. در واقع در وضعیت کنونی، هوش مصنوعی به‌عنوان یک کنش‌گر نوظهور نقش فعالی در کمک به حکمرانان و دولت‌های غرب آسیا در فرایند سیاستگذاری و اجرای تصمیمات دارد و به‌عنوان یک بدیل جدید در سیاستگذاری این حکومت‌ها شناخته می‌شود. در بعد خارجی نیز رقابت کشورهای منطقه بر سر آینده هوش مصنوعی، تنها یک مسابقه فناورانه نیست، بلکه آزمونی برای اراده سیاسی، دوراندیشی راهبردی و توانایی این کشورها در انطباق با تغییرات شگرف جهانی است. بنابراین، از یک‌سو هوش مصنوعی با توسعه زیرساخت‌های اقتصادی، فناورانه و زیست‌محیطی، می‌تواند فرآیند توسعه پایدار در کشورهای منطقه را تسهیل نماید و از سوی دیگر استفاده از این فناوری در حوزه نظامی، امنیتی، اقتصادی و تجاری می‌تواند توازن منطقه‌ای را برهم زده و موجب برتری‌طلبی کشورهای پیشرو در فناوری هوش مصنوعی و هم‌چنین به آزمایشگاه قدرت‌های جهانی برای مهندسی منازعات فناورانه تبدیل گردد. روش پژوهش؛ کیفی از نوع توصیفی – تبیینی، ابزار تحلیل؛ سنتزی از رویکردهای نظری موافق و مخالف هوش مصنوعی در عرصه حکمرانی و ابزار گردآوری داده‌ها، بهره‌گیری از منابع و داده‌های کتابخانه‌ای و فضای مجازی است.

کلیدواژه‌ها: هوش مصنوعی، الگوهای حکمرانی، چالش‌ها، فرصت‌ها، غرب آسیا.

استناد به این مقاله:
سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ کاظمی آرپناهی، احمد (۱۴۰۵). هوش مصنوعی و الگوهای حکمرانی در کشورهای غرب آسیا؛ فرصت‌ها و چالش‌ها. *پژوهش‌های حکمرانی خوب*، سال ۱ (۱)، ۵۹-۳۶.

مقدمه

تحول شتابان فناوری‌های نوین در دهه‌های اخیر، به‌ویژه در عرصه «هوش مصنوعی»[1]، فصل تازه‌ای را در مناسبات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جهان گشوده است. هوش مصنوعی دیگر صرفاً ابزاری فناورانه برای ساده‌سازی فرآیندهای محاسباتی نیست، بلکه به‌صورت فزاینده‌ای درحال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی حکمرانی و تصمیم‌سازی عمومی است. از تحلیل کلان‌داده‌ها در سیاست‌گذاری عمومی گرفته تا نظارت هوشمند، پیش‌بینی بحران‌ها و طراحی خدمات الکترونیکی، حضور این فناوری در ساختار دولت‌ها و نهادهای حاکمیتی انکارناپذیر است. در دنیای امروز، فناوری‌های پیشرفته و به‌ویژه هوش مصنوعی نقش به‌سزایی در بهبود و نوسازی حکمرانی خوب ایفا می‌کند. حکمرانی خوب به‌عنوان سیستم اداره و هدایت امور جامعه، نیازمند ابزارها و فرآیندهای مبتکرانه است که بتواند پاسخگوی نیازهای متنوع شهروندان باشد. دراین میان، هوش مصنوعی باقابلیت‌های متنوع خود از جمله تجزیه و تحلیل حجم عظیمی از داده‌ها، تصمیم‌گیری هوشمند و خودکارسازی فرآیندها می‌تواند نقش محوری در نوین سازی حکمرانی خوب ایفا کند. اهمیت تحول‌آفرینی هوش مصنوعی در زندگی بشر در عرصه‌های مختلف نظامی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، پزشکی، مهندس و... به اندازه‌ای است که ازآن به‌عنوان «انقلاب صنعتی چهارم»[2]یاد می‌شود. با پیشرفت‌های عظیمی که در زمینه هوش مصنوعی درحال شکل گیری است، به جرات می‌توان گفت آینده روابط دولت‌ها در نظام بین‌الملل به شدت تحت تاثیر کاربست این تکنولوژی در حوزه‌های گوناگون زندگی بشری خواهد شد (Sander, 2024: 12).

منطقه خاورمیانه متشکل از کشورهایی است که از نظر دسترسی به «فناوری‌های سطح بالا»[3]در وضعیت ناهمگونی قرار دارند. برخی از اعضای این مجموعه در زمینه هوش مصنوعی پیشتاز بوده و اقدامات بنیادینی را جهت بهره‌گیری از این فناوری صورت داده‌اند و برخی دیگر هنوز فاصله زیادی با دیگر کشورها در این فناوری دارند (Larson & et al, 2024: 9). در عصر هوش مصنوعی، جایی‌که خطوط مرزی نه با سیم‌های خاردار بلکه با جریان داده‌ها و قدرت الگوریتم‌ها ترسیم می‌شوند، خاورمیانه و به‌طورخاص، غرب آسیا، درمعرض منازعات و اتحادها، در آستانه یک دگرگونی ژئوپلیتیک جدید و متفاوت است. بازیگران نه صرفاً با اتکا به زرادخانه‌های تسلیحاتی یا بشکه‌های نفتی که دهه‌ها به‌واسطه آن روزگار گذرانده‌اند، بلکه با سلاحی نامرئی اما برنده‌تر به نام «هوش مصنوعی» در حال بازتعریف موازنه قدرت هستند. هوش مصنوعی به‌عنوان فرزند نوظهور انقلاب صنعتی چهارم، در سال‌های اخیر از یک مفهوم علمی– تخیلی فراتر رفته و به موتور محرکه اقتصاد، امنیت و نفوذ بین‌المللی تبدیل شده است. کشورهایی که امروز در این ماراتن فناورانه سرمایه‌گذاری می‌کنند، نه تنها سرنوشت اقتصادی خود، که نقشه راه آینده ژئوپلیتیک منطقه و جهان را نیز رقم خواهند زد. گسترش هوش مصنوعی منجر به شکل جدیدی از قدرت در زمینه‌های مختلف حکمرانی در منطقه خاورمیانه شده است، بنابراین خاورمیانه در زمینه پذیرش بسترهای هوش مصنوعی در ابعاد مختلف حکمرانی در چند دهه اخیر رشد و پیشرفت روزافزونی داشته است.

با این‌حال، درکنار فرصت‌های گسترده هوش مصنوعی برای ارتقای شفافیت، کارآمدی و پاسخ‌گویی نظام حکمرانی، نگرانی‌های مهمی نیز مطرح است. مخالفان گسترش بی‌رویه کاربرد هوش مصنوعی هشدار می‌دهند که این فناوری می‌تواند به تمرکز افراطی قدرت، نظارت بی‌حد بر شهروندان، تبعیض الگوریتمی و کاهش مسئولیت‌پذیری انسانی منجر شود. درمقابل، موافقان براین باورند که با تدوین چارچوب‌های حقوقی و اخلاقی مناسب، می‌توان از ظرفیت‌های هوش مصنوعی درجهت افزایش کیفیت حکمرانی، عدالت و توسعه پایدار بهره گرفت. از لحاظ تاریخی مفهوم حکمرانی به اندازه تمدن بشری قدمت دارد. بسته به سطح آن (محلی، منطقه‌ای و ملی) مجموعه‌ای از بازیگران رسمی و غیررسمی تاثیرگذار بر تصمیم‌گیری را در

---

[1] Artificial Intelligence

1.Fourth Industrial Revolution

2. High Technology

برمی‌گیرد. هوش مصنوعی به‌عنوان یک محرک تحول‌آفرین، پتانسیل بالقوه‌ای برای ارتقای کیفی تصمیم‌گیری درسطوح مختلف حکمرانی دارد.

صاحب‌نظران حوزه هوش مصنوعی، مجموعه‌ای از تدابیر در مواجهه با هوش مصنوعی ازجمله برنامه‌ریزی، رصد و ارزیابی، اجرا و تدبیر سازوکار و فرآیند، نهاد و تقسیم وظایف، قوانین و مقررات، اصول و چارچوب‌ها و... را حکمرانی هوش مصنوعی می‌نامند. هدف حکمرانی هوش مصنوعی، بسترسازی و تسهیل توسعه این فناوری با ایجاد توازن بین نوآوری و ملاحظات قانونی، شرعی و اخلاقی به‌نحوی است که اطمینان حاصل شود که در کنار بهره‌مندی حداکثری روزافزون از این فناوری، سیستم‌های هوش مصنوعی، کرامت و حقوق اساسی انسان و جوامع را نقض نمی‌کنند و نقش واقعی انسان در توسعه فناوری هوش مصنوعی تعریف و تفسیر گردد.

جایگزین شدن عقلانیت ابزاری به‌جای عقلانیت ارتباطی، حذف عنصر گفت وگو و تفاهم، ایجاد وابستگی به فناوری و ابزار سلطه دولت، از جمله چالش‌های پیش‌روی هوش مصنوعی از نظر مخالفان است و پیامدهایی هم‌چون افزایش شفافیت و پاسخگویی، بهبود تصمیم‌گیری، تقویت نهادهای دموکراتیک و بازسازی اعتماد عمومی و آشکارسازی ساختارهای سلطه از مهم‌ترین فرصتهای هوش مصنوعی است. پرسش اصلی پژوهش این است که کشورهای غرب آسیا چگونه از هوش مصنوعی در الگوهای سیاستگذاری و حکمرانی خود بهره گرفته‌اند و این بهره‌گیری چه پیامدهایی برای این کشورها درپی خواهد داشت؟ در ادامه ابتدا پدیده هوش مصنوعی برمبنای رویکردهای نظری موافق و انتقادی مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد و سپس چالش‌ها و فرصت‌های این پدیده برای حوزه سیاستگذاری و حکمرانی کشورهای غرب آسیا به بحث گذاشته می‌شود.

مبانی نظری پژوهش

گسترش کاربرد هوش مصنوعی در عرصه حکمرانی، زمینه‌ساز شکل‌گیری ادبیات نظری متنوعی درباره پیامدهای این فناوری برای ساختار قدرت، فرآیندهای سیاست‌گذاری عمومی و روابط دولت و جامعه شده است. دراین ادبیات، دو رویکرد کلی قابل تشخیص است: رویکردی که بر چالش‌ها و پیامدهای منفی و مخاطرات هوش مصنوعی تاکید دارد، برای نمونه؛ (Ian Hogarth, 2018; Fergnani, 2023; Leiman, 2021; Bhuiyan, 2023; Janssen, 2020; Masterson, 2022; Filgueiras, 2022; Hemphill, 2016; Rahman, 2023; Anderson, 2018; Junquilho & Filgueiras, 2023; Ndzendze & Marwala, 2022; Andreessen, 2014; Dafoe, 2018)، و رویکردی که فرصت‌ها و ظرفیت‌های هوش مصنوعی برای ارتقای کیفیت حکمرانی را برجسته می‌کند (Wirtz et al., 2022; Guterres, 2023; Leenes et al., 2017; Wang, 2019; Hurwitz & Marwala, 2017; Buolamwini & Gebru, 2018; Pencheva, 2020; Poel, 2018; Cath, 2018; Acharya, 2019; Bendett, 2023; Gahnberg, 2021; Hung & Yen, 2021; Perry & Uuk, 2019; Przeworski, 1991, 2000, 2015; Colin Lewis, 2015; Koopman, 2017; Bettiza, 2021; Tan, 2023; Morales, 2021). بانگاهی اجمالی به این ادبیات نظری می‌توان دریافت که موافقان، هوش مصنوعی را ابزاری برای بهبود تصمیم‌گیری، افزایش کارآمدی و شفافیت، ارتقای پاسخ‌گویی نهادهای عمومی و تسهیل مشارکت شهروندان می‌دانند. در مقابل، منتقدان بر این باورند که گسترش این فناوری، در صورت فقدان سازوکارهای مؤثر نظارت و تنظیم‌گری، می‌تواند به تقویت عقلانیت ابزاری، گسترش نظارت و کنترل دولت بر شهروندان، تقویت نظام‌های سیاسی اقتدارگرا، بازتولید نابرابری‌ها و تضعیف گفت‌وگو و کنشگری انسانی بینجامد.

به‌طورکلی از منظر فرصت‌ها؛ هوش مصنوعی می‌تواند با آشکارسازی نابرابری‌های پنهان، تقویت صدای گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده و گسترش تحلیل داده‌محور، به بهبود حکمرانی کمک کند(Wirtz et al., 2022: 23). این فناوری ظرفیت ارتقای سیاستگذاری، مدیریت شهری، ارائه خدمات عمومی و پاسخگویی به بحران‌ها را دارد (Guterres, 2023: 76). تحلیل

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

داده‌های عمومی و افزایش قابلیت ردیابی تصمیم‌ها می‌تواند شفافیت در حوزه‌هایی مانند مالیات، بودجه‌ریزی و تخصیص منابع را تقویت کند و امکان نظارت شهروندان بر عملکرد دولت را افزایش دهد(Leenes et al., 2017: 38)؛(Wang, 2019: 6)؛(Hurwitz & Marwala, 2017: 31). هم‌چنین، سامانه‌های هوشمند و چت‌بات‌ها می‌توانند کیفیت خدمات، اطلاع‌رسانی در بحران‌ها و پاسخگویی به پرسش‌های عمومی را بهبود بخشند؛ تحقق این ظرفیت‌ها مستلزم تعیین مسئولیت روشن برای طراحان، نهادهای حکومتی و تصمیم‌گیران است (Buolamwini & Gebru, 2018: 3)؛ (Pencheva, 2020: 24).

از دیگر فرصت‌های هوش مصنوعی، بهبود سرعت و دقت تصمیم‌گیری از طریق شناسایی الگوها، پیش‌بینی روندها، پردازش حجم گسترده داده‌ها و ارزیابی هزینه‌ها و مخاطرات سیاست‌هاست (Poel, 2018: 59–60)؛ (Pencheva et al., 2020: 24)، (Acharya, 2019:17). بااین‌حال، بهره‌گیری از این ظرفیت‌ها به رعایت ملاحظات اخلاقی و اجرای مسئولانه فناوری وابسته است (Cath, 2018: 12). افزون بر این، هوش مصنوعی می‌تواند به شناسایی بی‌عدالتی‌ها و ساختارهای سلطه، گسترش دسترسی به اطلاعات و مشاوره حقوقی و سیاسی و تشخیص نابرابری در پرداخت‌ها و دسترسی به فرصت‌های آموزشی و خدماتی کمک کند(Perry & Uuk, 2019: 82; Hung & Yen, 2021: 165; Gahnberg, 2021: 16). هوش مصنوعی هم‌چنین می‌تواند از طریق کمک به راستی‌آزمایی اخبار، افزایش شفافیت تصمیم‌های عمومی و تقویت نظارت مستقل، زمینه بازسازی اعتماد عمومی و تقویت نهادهای دموکراتیک را فراهم سازد (Przeworski,1991:13; Przeworski, 2015: 11) .در عرصه خدمات عمومی، الگوریتم‌های یادگیری ماشینی ظرفیت شناسایی نشانه‌های فساد و تخلف، بهبود تخصیص منابع، کاهش هزینه‌ها و افزایش سرعت و کیفیت خدمات را دارند (Colin Lewis, 2015:21)(Koopman, 2017: 23)؛(Wang & Koopman 2019: 21). برای نمونه، سامانه‌های پاسخگوی خودکار می‌توانند به پرسش‌های شهروندان درباره عوارض و مجوزها پاسخ دهند و تحلیل داده‌های حمل‌ونقل به مدیریت ترافیک و برنامه‌ریزی زیرساخت‌ها کمک کند (Bettiza, 2021: 33) . در نهایت، شبکه‌ها و پلتفرم‌های دیجیتال می‌توانند بیان دیدگاه‌ها و دغدغه‌های شهروندان را تسهیل کرده و مشارکت عمومی در سیاستگذاری را گسترش دهند (Przeworski, 2000: 23). تحلیل داده‌های مربوط به ترافیک، آلودگی و رشد جمعیت نیز می‌تواند به ارائه خدمات سریع‌تر، کم‌هزینه‌تر، دقیق‌تر و منصفانه‌تر منجر شود (Tan, 2023: 36)؛ (Morales, 2021: 53). با این‌حال، بهره‌مندی از این فرصت‌ها به شفافیت الگوریتم‌ها، نظارت مؤثر، رعایت حقوق شهروندان و پاسخگویی نهادهای حکومتی وابسته است.

در مقابل؛ هوش مصنوعی در کنار ظرفیت‌های بالقوه‌ای که برای بهبود کیفیت سیاستگذاری و خدمات عمومی فراهم می‌آورد، چالش‌های اخلاقی، سیاسی و اجتماعی عمده‌ای هم درپی دارد. منتقدان معتقدند قانونگذاری در این حوزه ممکن است به‌جای پاسخگویی به نیازهای جامعه، وضع موجود و تمرکز قدرت را تثبیت کند و آزادی‌های فردی را به خطر اندازد (Hogarth, 2018: 39) با بهره‌گیری از رویکرد انتقادی هابرماس می‌توان گفت؛ هوش مصنوعی به‌عنوان ابزار عقل ابزاری در مقابل مقوله عقل ارتباطی و تفاهمی قرار می‌گیرد، در واقع با سلطه عقل ابزاری، اصل تفاهم و گفت وگو در جوامع کم‌رنگ‌تر می‌شود و درک مشترک و گفت و گو در بین انسان‌ها به‌عنوان عامل ارتباط نقش خود را از دست می‌دهد (Habermas, 2004: 12)؛(Fergnani, 2023: 43). در چنین شرایطی، شهروندان به کاربران منفعل تبدیل می‌شوند، قضاوت انتقادی و اخلاق جمعی تضعیف می‌شود و حتی تصمیم‌گیران نیز ممکن است به خروجی‌های سامانه‌های هوشمند وابسته شوند(Leiman, 2021: 27)؛ (Bhuiyan, 2023: 13)؛ (Habermas, 2000: 19–43). هم‌چنین، پذیرش قواعد فناورانه بدون شناخت کافی از پیامدهای آن می‌تواند ظرفیت نقد اجتماعی، گفت‌وگو و خلاقیت در سیاستگذاری را کاهش دهد و زمینه نارضایتی اجتماعی را فراهم سازد (Janssen, 2020: 32)؛(Masterson, 2022: 18)؛(Habermas, 1987: 32)؛ (Habermas, 1984: 32).

چالش دیگر، امکان استفاده از هوش مصنوعی به‌عنوان ابزار نظارت و سلطه دولت است. دولت‌ها می‌توانند از طریق سرمایه‌گذاری، نظارت و تنظیم‌گری، توسعه این فناوری را در جهت منافع خود هدایت کنند و نقش شهروندان را به حاشیه برانند؛ در مقابل، هوش مصنوعی می‌تواند ابزاری برای نظارت بر عملکرد دولت نیز باشد (Hemphill, 2016: 37؛ Filgueiras, 2022: 32). تجربه سیاستگذاری متمرکز و محدودسازی دسترسی به اطلاعات نشان می‌دهد که فقدان مشارکت

عمومی در تنظیم‌گری می‌تواند تمرکز قدرت و تضعیف دموکراسی را درپی داشته باشد (Anderson, (Rahman, 2023: 21). (2018: 27 افزون بر این، وابستگی بیش از حد به سامانه‌های هوشمند ممکن است استقلال تصمیم‌گیری حکمرانان، تفکر انتقادی، خلاقیت و توانایی حل مسئله را تضعیف کند؛ ازاین‌رو، ارزیابی مستقل خروجی‌ها و اعتماد سنجیده به فناوری برای کاهش پیامدهای نامطلوب ضروری است (Junquilho & Filgueiras, 2023: 44)؛ Ndzendze & Marwala, 2022: (105–135)؛(Marc Andreessen, 2014: 27)؛(Dafoe, 2018: 27).

روی هم‌رفته، این مناقشات نظری نشان می‌دهد که هوش مصنوعی را نمی‌توان ذاتاً عاملی برای بهبود یا تضعیف حکمرانی تلقی کرد؛ بلکه پیامدهای آن تا حد زیادی به نحوه طراحی و به‌کارگیری فناوری، ساختارهای نهادی و سیاسی، ظرفیت‌های نظارتی و میزان پاسخ‌گویی و شفافیت نهادهای حاکم وابسته است. از این منظر، بررسی نسبت هوش مصنوعی و حکمرانی مستلزم توجه هم‌زمان به فرصت‌ها و چالش‌های این فناوری و تحلیل انتقادی سازوکارهایی است که از طریق آن‌ها می‌تواند بر فرآیندهای تصمیم‌گیری، توزیع قدرت و تعامل دولت و جامعه تأثیر بگذارد. (جدول شماره ۱. دیدگاه‌های نظری موافقان و مخالفان هوش مصنوعی را در دو محور اصلی فرصت‌ها و همچنین چالش‌ها و مخاطرات آن برای عرصه حکمرانی نشان می‌دهد).

جدول ۱. فرصت‌ها و چالش‌های هوش مصنوعی (دیدگاه‌های موافق و منتقد)

ابعاد تحلیل	فرصت‌های هوش مصنوعی	چالش‌های هوش مصنوعی	نظریه‌پردازان و منابع مرتبط
عقلانیت و تصمیم‌گیری	افزایش سرعت و دقت تصمیم‌گیری، تحلیل داده‌های گسترده، پیش‌بینی روندها و ارزیابی هزینه‌ها و پیامدهای سیاست‌ها	غلبه عقلانیت ابزاری بر عقلانیت ارتباطی، تضعیف قضاوت انتقادی و وابستگی تصمیم‌گیران به خروجی‌های الگوریتمی	موافقان Acharya & Poel (2018) Pencheva et al. (2020) (2019) منتقدان Habermas (2000, 2004) Leiman (2021)
مشارکت شهروندان و گفت‌وگو	گسترش مشارکت مدنی، تسهیل بیان دیدگاه‌ها و افزایش دسترسی شهروندان به فرایند سیاستگذاری	تبدیل شهروندان به کاربران منفعل، تضعیف گفت‌وگو و تفاهم و کاهش ظرفیت نقد اجتماعی	موافقان Wirtz et Przeworski (2000) al. (2022) منتقدان Habermas (1984, 1987) Masterson (2022) Janssen (2020)
شفافیت و پاسخگویی	افزایش قابلیت ردیابی تصمیم‌ها، شناسایی خطاها و بهبود پاسخگویی نهادهای حکومتی	غیرشفاف بودن الگوریتم‌ها، دشواری تعیین مسئولیت و احتمال بازتولید نابرابری از طریق تصمیم‌های خودکار	موافقان Wang Leenes et al. (2017) (2019) ،Hurwitz & Marwala (2017) Pencheva (2020)
قدرت سیاسی و نظارت دولتی	افزایش امکان نظارت شهروندان بر دولت، آشکارسازی ساختارهای سلطه و محدودکردن انحصارهای اطلاعاتی	گسترش نظارت دولتی، تمرکز قدرت، محدودسازی دسترسی به اطلاعات و تضعیف آزادی‌های فردی و دموکراسی	موافقان Gahnberg Hemphill (2016) (2021)، Hung & Yen (2021)؛ منتقدان Rahman Filgueiras (2022) (2023) Ian ،Anderson (2018) Hogarth (2018)
عدالت و کاهش نابرابری	شناسایی تبعیض‌ها و نابرابری‌ها در پرداخت‌ها، فرصت‌های آموزشی و دسترسی به خدمات عمومی	تثبیت نابرابری‌های موجود و مشروعیت‌بخشی به ساختارهای ناعادلانه از طریق تصمیم‌گیری فناورانه	موافقان Perry & Wirtz et al. (2022) Gahnberg (2021) Uuk (2019)؛ منتقدان2023) Wang (2019) Fergnani
کارآمدی خدمات عمومی	کاهش هزینه‌ها، افزایش سرعت و کیفیت خدمات، بهبود مدیریت شهری، تخصیص منابع و پاسخگویی در بحران‌ها	وابستگی بیش از حد به سامانه‌های هوشمند و احتمال مقدم‌شدن کارایی فنی بر ملاحظات اجتماعی و حقوق شهروندی	موافقان Bettiza Koopman (2017) (2021)، Tan ،Morales (2021) (2023) منتقدان Guterres (2023)؛ Junquilho & Filgueiras (2023)
دموکراسی و اعتماد عمومی	تسهیل راستی‌آزمایی اخبار، تقویت نظارت عمومی و افزایش شفافیت و اعتماد به نهادهای دموکراتیک	کاهش اعتماد به تصمیم‌گیران انسانی، تضعیف استقلال شهروندان و کاهش مشروعیت در صورت غیرشفاف بودن تصمیم‌ها	موافقان Przeworski (1991, 2015) منتقدان Habermas ،(2004)؛ Ndzendze & Marwala (2022)
استقلال و توانمندی انسانی	تقویت توان تحلیل اطلاعات، پشتیبانی از حل مسئله و کمک به تصمیم‌گیری در شرایط پیچیده	تضعیف تفکر انتقادی، خلاقیت، استقلال تصمیم‌گیری و اعتمادبه‌نفس کنشگران انسانی	موافقان(2019) Acharya (2018) Poel منتقدان Ndzendze & Marwala (2022)، Marc Andreessen (2014)، Dafoe (2018)
مدیریت بحران و امنیت	تحلیل اطلاعات گسترده، بهبود پیش‌بینی و ارزیابی بحران‌ها و پشتیبانی از تصمیم‌گیری عملیاتی و دفاعی	امکان استفاده ابزاری دولت‌ها از فناوری و وابستگی تصمیم‌های راهبردی به سامانه‌های هوشمند	موافقان Guterres Bendett (2023) (2023)؛ منتقدان Filgueiras (2022) Junquilho & Filgueiras (2023)

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

هوش مصنوعی و مقوله حکمرانی در منطقه غرب آسیا (چالش‌ها و فرصت‌ها)

دولت‌های خاورمیانه به‌طور فزاینده‌ای در حال به‌کارگیری هوش مصنوعی مولد[1]و کاربردهای تخصصی هوش مصنوعی در حوزه‌های مختلف هستند و هم‌زمان، قابلیت‌های پیشرفته‌تری مانند هوش مصنوعی عامل‌محور[2]و هماهنگ‌سازی خدمات با بهره‌گیری از هوش مصنوعی را بررسی می‌کنند. بیشترین میزان پذیرش و به‌کارگیری هوش مصنوعی در کارکردهای عملیاتی و تحلیلی مشاهده می‌شود؛ حوزه‌هایی که در آن‌ها نتایج قابل‌اندازه‌گیری هستند و سطح ریسک پایین‌تر است. کاربردهای رایج شامل تشخیص تقلب، خودکارسازی امور اداری، تعامل با شهروندان و پشتیبانی از تصمیم‌گیری است. در ادامه به سیاستگذاری برخی از مهمترین کشورهای خاورمیانه در زمینه هوش مصنوعی اشاره می‌گردد:

ترکیه

ترکیه، با صنعت دفاعی رو به رشد خود، به‌طور فزاینده‌ای در حال ادغام هوش مصنوعی در سامانه‌های بدون سرنشین و فرماندهی و کنترل است. این کشور با برگزاری نمایشگاه‌های فناوری و حمایت از استارتاپ‌های هوش مصنوعی، تلاش می‌کند تا خود را به عنوان یک بازیگر منطقه‌ای در این حوزه مطرح کند، هم‌چنین ترکیه با در نظر گرفتن شرایط اقتصادی و ساختار نظام بین‌الملل و هم‌چنین بهره‌گیری از فناوری‌های جدید به‌منظور افزایش رفاه عمومی و امنیت ملی در تلاش برای توسعه هوش مصنوعی بوده است. در این راستا، چشم انداز »حرکت فناوری ملی«[3]و«ترکیه دیجیتال»[4]به‌عنوان استراتژی ملی هوش مصنوعی این کشور طرح شده است (Inspector, 2024). ترکیه قصد داشت تا سال ۲۰۲۵ حدود ۵ درصد از سهم تولید ناخالص داخلی خود را به هوش مصنوعی اختصاص دهد، که اولویت های شش‌گانه‌ای را مشخص می‌کند که حول محور حمایت از همکاری‌های بین‌المللی، حمایت از نوآوری، توسعه اقتصادی، افزایش اقتصاد دانش بنیان، توسعه زیرساخت و تسریع تحول ساختاری در نیروی کار می‌چرخد (Buolamwini & Gebru, 2017: 1). در راستای ابتکارهای دوگانه «ترکیه دیجیتال» و «حرکت فناوری ملی» این کشور اعلام کرده است که با درنظر گرفتن آخرین شرایط اقتصادی و ساختاری جهانی، بومی‌سازی فناوری‌های حیاتی در حکمرانی ملی به یک اولویت مهم سیاسی برای افزایش رفاه اجتماعی و در عین حال تقویت امنیت ملی خود تبدیل شده است (Kashyap et al., 2024). ترکیه برخلاف رژیم صهیونیستی که از این فناوری در راستای تقویت هوش مصنوعی را ابزاری در خدمت ارتش می‌داند، در راستای تقویت بنیان‌های اقتصادی، هوشمند نمودن فرآیندهای اداری، هم‌چنین دولت الکترونیک و ارائه خدمات به‌صورت دیجیتال، کمک به برنامه‌نویسی در سیستم‌های اداری و اولویت دادن به نیازهای شهروندان خود و کمک به توسعه انسانی بهره برده است. بهره‌گیری ترکیه از هوش مصنوعی با تجربه سال‌های اخیرنشان می‌دهد که هوش مصنوعی صرفا به ابزاری برای اصلاح فرآیندهای حکومتی و ارتقای خدمات عمومی منجر شده است (Fridman, 2022: 11). ترکیه برای عقب نماندن از عرصه تکنولوژی و سیستم حکمرانی، درطی سالیان اخیر، سیستم حکمرانی خود براساس چشم‌اندازهای هوش مصنوعی تعریف و بازسازی کرده است. رقابت در عرصه هوش مصنوعی صرفاً یک رقابت اقتصادی نیست، بلکه ابعاد عمیق ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی دارد. کشورهایی که در این حوزه پیشرو باشند، در زمینه‌های دفاعی، اطلاعاتی، امنیت سایبری، دیپلماسی عمومی و حتی شکل‌دهی به افکار عمومی دست بالا را خواهند داشت.

---

[1] Gen AI
[2] Agentic AI
3.National Technology Movement
4. Digital Turkey

نمودار ۱. درصد استفاده شرکت‌ها از هوش مصنوعی در ترکیه

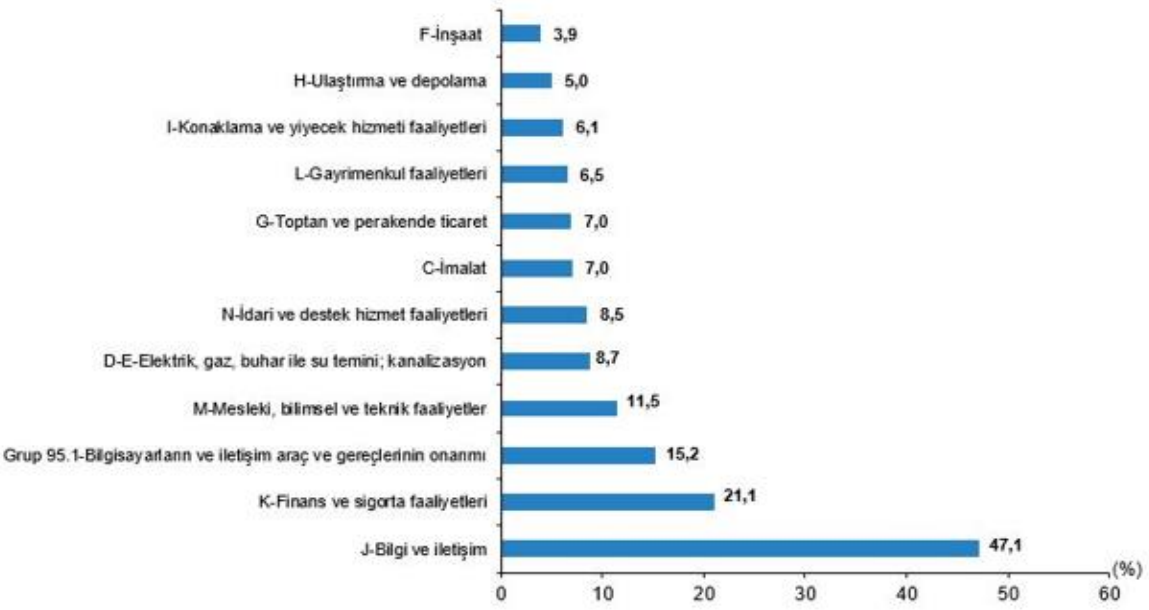

منبع: موسسه آمار ترکیه (توئیک) ۲۰۲۶

عربستان

عربستان در راستای «سند چشم‌انداز ۲۰۳۰» خود، مرکزی با نام «مرکز ملی هوش مصنوعی» ایجاد نموده است که هدف بلند پروازانه آن، تبدیل این کشور به رهبری هوش مصنوعی جهان در سال ۲۰۳۰ است. عربستان با تلاش در جهت توسعه هوش مصنوعی درصدد بازتعریف هویت خود از یک کشور متکی به نفت به یک کشور غیررانتی با اقتصاد متنوع است (Hassan, 2019: 5). در حال حاضر عربستان به‌دنبال ادغام رباتیک و هوش مصنوعی به‌طور یکپارچه در تمامی جنبه‌های زندگی شهروندان برای ایجاد درآمد از بخش‌های کلیدی اقتصادی برای آینده می‌باشد. در اکتبر ۲۰۱۷ چشم‌انداز ایجاد یک شهرجدید، نئوم، در عربستان مطرح گردید. نئوم یک شهر متصل بزرگ خواهد بود که در صحرا ساخته شده، جایی‌که همه چیز به هوش مصنوعی مرتبط است(Harper, 2024). عربستان سعودی در تلاش است تا به یک رهبر جهانی در فناوری تبدیل شود و یک قطب مرکزی برای شبکه‌های تخصصی هوش مصنوعی جهانی باشد و هویت خود را به‌عنوان پیشروی فناوری در تولید، تحقیقات و طراحی فناوری پیشرفته بازسازی کند. عربستان سعودی در زمینه‌هایی از قبیل هوشمندسازی خدمات دستگاه‌های دولتی، یکپارچه نمودن خدمات عمومی، آموزش مدیران و کارکنان دولت برای استفاده مطلوب از هوش مصنوعی، راه‌اندازی بیمارستان مجازی و کمک به تشخیص پزشکی گام‌های مهم و کارآمدی داشته است. یکی از مهم‌ترین مصادیق، سامانه قوی در عربستان است که پیونددهنده فناوری هوشمند با حکمرانی بازار کار است، که در این سامانه تخلفات احتمالی شناسایی و مشاوره هوشمند ارائه می‌شود. این فرآیند به ارتقای نظارت، کاهش هزینه‌های اجرایی و پشتیبانی از تصمیم‌گیری کمک شایانی نموده است، البته تمامی ابزارها و مکانیزم‌های قابل بهره‌برداری هوش مصنوعی در اختیار پادشاهان است که به‌عنوان یک عامل محدودکننده و کنترل‌محور عمل می‌کند (Sastry et al., 2024:81). از دیگر اقدامات عربستان در توسعه هوش مصنوعی، تاسیس دانشکده امنیت سایبری، هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین محمد بن عبدالعزیز است. عربستان سعودی در نمایشگاه جهانی دفاع ریاض از خودروی گشتی الکتریکی ساخت داخل مجهز به پهپاد و فناوری‌های هوش مصنوعی و هم‌چنین اولین شناور نظامی

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

بدون سرنشین خود رونمایی کرد. در نهایت، عربستان سعودی با برنامه‌های بلندپروازانه‌ای چون «چشم‌انداز ۲۰۳۰»، نه تنها به‌دنبال تنوع‌بخشی به اقتصاد خود و کاهش وابستگی به نفت هست، بلکه می‌خواهد به صادرکننده فناوری در آینده تبدیل شود.

امارات متحده عربی

در میدان رقابت تنگاتنگ قدرت‌های جهانی بر سر تسلط بر فناوری‌های جدید، امارات متحده عربی بار دیگر جایگاه خود را به عنوان یکی از کانون‌های نوظهور تکنولوژی معرفی کرده است. در یکی از جدیدترین اقدامات این کشور با همراهی بازیگران برجسته بخش خصوصی، پروژه‌ای را در خاک امارات کلید زده که هدف آن احداث نخستین شهر اختصاصی هوش مصنوعی در منطقه است؛ شهری که قرار است به بستر توسعه مکانیزهای هوش مصنوعی، پردازش کلان‌داده و آزمایش میدانی نسل بعدی فناوری‌های هوشمند تبدل شود. هدفی که اساس آن بر قرار گرفتن در میان پنج کشور پیشتاز جهان در توسعه و به‌کارگیری و تنظیم مقررات فناوری‌های هوش مصنوعی سوار است و بخشی از راهبرد کلان ابوظبی برای گذار از اقتصاد متکی به نفت و استقرار الگوی اقتصاد دانش‌بنیان محسوب می‌شود (Hine & Floridi, 2024:261). امارات در سال ۲۰۱۷ نیز به‌عنوان نخستین کشور جهان اقدام به انتصاب وزیر هوش مصنوعی کرد؛ گامی نمادین، اما معنادار که نشان از عزم ساختاری برای هدایت سیاست‌های فناورانه داشت. با توجه به محدودیت عمق ژئوپلیتیک و نیروهای مسلح امارات متحده عربی، ادغام فزآینده هوش مصنوعی در ارتش بویژه در حوزه‌های سیستم فرماندهی، کنترل، ارتباطات، اطلاعات، نظارت و شناسایی، می‌تواند در بلندمدت مزیت اسراتژیک نیروهای نظامی این کشور را در مقابل رقبای منطقه‌ای خود ارتقا دهد و توازن منطقه‌ای قوا را تحت تاثیر قابلیت‌های نظامی هوش مصنوعی خود قرار دهد(Bell, 2022: 34). امارات با تدوین راهبرد ملی هوش مصنوعی ۲۰۳۱ و ایجاد نهادهای تخصصی، تلاش کرده هوش مصنوعی را از سطح نوآوری فناورانه به ابزاری برای مدیریت دولتی، افزایش بهره‌وری، بهبود تصمیم‌گیری و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان تبدیل کند. در همین راستا، سامانه‌ای به نام تم در ابوظبی راه‌اندازی گردید. درواقع ماموریت اصلی این سامانه گردآوری خدمات نهادهای دولتی برای پاسخگویی به خواست‌های عمومی، هدایت درخواست‌ها و حل و فصل آن‌ها است. این سامانه روزانه به درخواست‌های عمومی پاسخ داده و در همین بستر منجر به حل و فصل اختلافات می‌شود، درواقع این سیستم پاسخگویی و ارائه خدمات در اختیار دولت قرار گرفته و به یک اهرم قدرتمند برای مهار و کنترل افکار عمومی در امارات تبدیل شده است (Bahramipour et. al. 1404: 11). با این حال و با وجود افزایش استفاده از هوش مصنوعی، تنها ۱۳ درصد از سازمان‌های بخش عمومی امارات متحده عربی و ۳۳ درصد از سازمان‌های بخش عمومی پادشاهی عربستان سعودی گزارش کرده‌اند که در گسترش و پیاده‌سازی موفقیت‌آمیز ابتکارات هوش مصنوعی در مقیاس وسیع موفق بوده‌اند.

روی‌هم‌رفته، تلاش امارات برای تبدیل شدن به یکی از قطب‌های اصلی هوش مصنوعی در جهان، بخشی از یک بازتعریف کلی‌تر از قدرت در عصر پساصنعتی است؛ عصری که در آن مزیت ژئوپلیتیک نه با نفت و نیروی نظامی، بلکه با ظرفیت تولید دانش، حکمرانی دیجیتال، مالکیت داده‌ها و مهارت در مهندسی شاخص‌های هوش مصنوعی تعیین می‌شود.

رژیم اسرائیل

هوش مصنوعی در حکمرانی اسرائیل نقش مهم و رو به رشدی دارد. این کشور از فناوری‌های هوش مصنوعی برای پیش‌بینی تحولات آینده و بهبود تصمیم‌گیری‌های دولت استفاده می‌کند. به‌عنوان مثال، سیستم «خط افق» اسرائیل ترکیبی از داده‌های عظیم، هوش مصنوعی و دانش انسانی است که می‌تواند آینده را پیش‌بینی کرده و دولت را برای مواجهه با تحولات جهانی آماده کند. هم‌چنین، در زمینه‌های امنیتی و نظامی، اسرائیل از هوش مصنوعی برای شناسایی اهداف استراتژیک و تحلیل دقیق فرماندهان در عملیات‌هایی مانند جنگ ۱۲ روزه بهره برده است. صنعت فناوری و اقتصاد اسرائیل که به «دره سیلیکون خاورمیانه» مشهور است، به‌شدت روی هوش مصنوعی تمرکز دارد. رژیم در ژانویه ۲۰۲۰ اشتراتژی ملی خود برای تبدیل شدن به یکی از رهبران هوش مصنوعی متشکل از ۱۵ کمیته فرعی و فعالیت بیش از ۳۰۰ کارشناس نظامی و علمی و

با مشارکت اداره ملی سایبری تصویب کرد (Garcia, 2024: 198). رژیم اسرائیل نسبت به دیگر بازیگران منطقه‌ای، با حساسیت بیشتری توسعه فناوری مرتبط با هوش مصنوعی را دنبال می‌کند، چراکه به‌دلیل محدودیت در عمق ژئوپلیتیک و شاخصه‌هایی چون نیروی انسانی و سرزمین، تلاش می‌کند تا با تسلیحاتی‌سازی هوش مصنوعی، بخش عمده‌ای از آسیب-پذیری‌های ژئوپلیتیکی خود را جبران نموده و موازنه قدرت ناشی از هوش مصنوعی را به نفع خود تغییر دهد. است. استفاده از مدل‌های تحلیلی و سناریوپردازی برای درک بهتر از روندهای اقتصادی، فناوری، اجتماعی و ژئوپولتیکی است تا نهادهای دولتی بتوانند استراتژی‌های بلندمدت را طراحی کنند (Erman & Furendal, 2024:439). درواقع، جنگ ۲۰۲۳ بین رژیم صهیونیستی و حماس را می‌توان از مهم‌ترین جنگ های هوش مصنوعی نامید. شبکه های عصبی عمیق و بینایی کامپیوتری، هوش مصنوعی یک تجربه موفقی در زمینه تشخیص تصویر از میان میلیون‌ها تصویر موجود پشت سر گذاشته است. رژیم صهیونیستی از این فناوری در غزه برای ایجاد پایگاه داده عظیمی از فلسطینیان و نظارت جمعی استفاده کرده است. به‌دلیل پیشرفت در ترکیبی از داده‌های بزرگ از بخش‌های عمومی و خصوصی، مدل‌های پیش‌بینی، مانیتورینگ شاخص‌های ریسک و تیم‌های میان‌وزارتی که پروژه‌های سیاستی را با نظر متخصصان انسانی مرور می‌کنند. کمک به تدوین برنامه‌های ملی، بودجه‌بندی آینده‌نگر و آماده‌سازی پاسخ برای بحران‌های احتمالی (مثلاً تغییرات جمعیتی، فناوری‌های غیرحضوری و تغییرات بازار کار) نتیجه ملموس آن است(Fabregue, 2024:4). پشتیبانی از تصمیم‌گیری نظامی به‌عنوان یکی از تاکتیک‌های اسرائیل در جنگ ۴۰ روزه برای استفاده از هوش مصنوعی در تجهیزات و فناوری‌های دیجیتال بود که منجر به تحلیل سریع داده‌ها میان بخش‌های مختلف نظامی منجر شده بود. انتخاب و شناسایی اهداف جنگی در این جنگ و حمله به زیرساخت‌های دیجیتال جهت ترور رهبر شهید انقلاب و سایر فرماندهان نظامی و دانشمندان هسته‌ای با استفاده از همین مکانیزم صورت پذیرفت. در واقع ترکیب حکمرانی فناوری و حکمرانی اطلاعات در جنگ ۴۰ روزه به‌عنوان بازوان اصلی رژیم اسرائیل در ترورها و شناسایی نقاط حساس و راهبردی برای مقابله-جویی با ایران اتخاذ شد.

قطر

قطر یکی از کشورهایی است که توانسته نقش و جایگاه ویژه‌ای فراتر از موقعیت خود در عرصهٔ جهانی به‌دست آورد. این کشور نه تنها به‌عنوان یک بازیگر مهم در خلیج فارس و شبه جزیرهٔ عربستان شناخته می‌شود، بلکه در سراسر خاورمیانه فراتر از انتظار ظاهر شده است؛ به این دلیل که این کشور از ترکیب عوامل مختلفی برای افزایش قدرت و نفوذ خود استفاده می‌کند. این عوامل شامل سرمایه‌گذاری‌های استراتژیک از طریق صندوق دارایی‌های ملی و نیز دیپلماسی فعال درسطح منطقه و جهان است (Doe et al, 2023: 5). قطر با سرمایه‌گذاری‌های عظیم در حوزهٔ هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین، تلاش می‌کند تا نقشی برجسته‌تر در منطقه و جهان ایفا کند. این سرمایه‌گذاری‌ها می‌توانند تأثیرات قابل توجهی بر سیاست خارجی قطر داشته باشند، به‌ویژه در رقابت با قدرت‌های منطقه‌ای مانند ایران و عربستان. هوش مصنوعی می‌تواند به قطر کمک کند تا در حوزه‌هایی مانند بهداشت و درمان، محیط زیست، اقتصاد، اجتماع و فرهنگ نوآوری کند و جایگاه خود را تقویت کند (Li et al, 2023: 7). قطر در شمال شرقی شبه جزیرهٔ عربستان قرار دارد و به‌دلیل داشتن منابع عظیم هیدروکربنی بزرگ‌ترین صادرکنندهٔ گاز طبیعی مایع در جهان است. این وضعیت باعث شده تا از منابع عظیم مالی خود برای سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پیشرفته استفاده کند؛ به‌ویژه هوش مصنوعی با توسعهٔ زیرساخت، آموزش نیروی انسانی و تقویت بخش فناوری می‌تواند به یکی از بازیگران کلیدی در حوزه‌های فناوری‌های نوین تبدیل شود (Qatar foundation, 2024: 3). قطر در اکتبر سال ۲۰۱۹ «استراتژی ملی هوش مصنوعی خود»[1] را اعلام کرد، طرحی جامع که در سال ۲۰۱۸ توسط دولت قطر برای ارتقای هوش

[1] National artificial intelligence strategy

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

مصنوعی و استفاده از آن در بخش‌های مختلف کشور معرفی شد. هدف این استراتژی آن است تا قطر را به یکی از پیشروترین کشورهای جهان در زمینهٔ تحقیق، توسعه و استفاده از فناوری هوش مصنوعی تبدیل کند. این استراتژی شامل سرمایه تقویت زیرساخت، گذاری در تحقیق و نوآوری‌های دیجیتال، آموزش نیروی انسانی متخصص و همکاری‌های بین‌المللی است. قطر شروع به ایجاد زیرساخت‌های لازم حمایت از کسب وکارها، بهبود اشتغال و کمک به سیاست‌گذاران در تصمیم‌گیری‌های آگاهانه می‌پردازد. قطر تلاش می‌کند تا از طریق این استراتژی به یکی از رهبران منطقه در حوزهٔ هوش مصنوعی تبدیل شود. قطر با این رویکرد به دنبال ارائه استانداردهای بالای زندگی، تقویت ظرفیت‌های انسانی و استفاده از هوش مصنوعی در تمامی جنبه‌های اقتصادی اجتماعی و زیست‌محیطی است که هدف آن در راستای اهداف چشم‌انداز ملی سال ۲۰۳۰ طراحی شده است (Alfurhood et al, 2023: 11). امارات را می‌توان از پیشگامان عرصه هوش مصنوعی در منطقه غرب آسیا دانست. در حال حاضر براساس آمارهای موجود، بیش از ۷۲۱ شرکت مبتنی بر هوش مصنوعی در امارات متحده عربی در حوزه‌های گوناگون فعالیت می‌کنند که هر ساله به‌طور قابل توجهی به تعداد آن‌ها اضافه می‌شود. در این راستا این کشور با تاسیس صندوق ۲۷۰ میلیون دلاری «آینده دبی»[1] در تلاش است با حمایت‌های مالی از شرکت‌های مرتبط با هوش مصنوعی به توسعه این فناوری کمک کند(Climate Insider, 2024). با روند فعلی سرمایه‌گذاری در هوش مصنوعی، پیش بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ سهم هوش مصنوعی از تولید ناخالص داخلی امارات به ۱۴ درصد برسد. عربستان و امارات متحده عربی در شاخص‌های نوآوری جهانی جزء ۵۰ کشور برتر هستند (PwC Research Center, 2024).

قطر با توجه به موقعیت جغرافیایی و سیاسی خاص خود، سیاست خارجی‌اش را به‌گونه‌ای طراحی کرده که بقای حاکمیت و استقلالش را تضمین کند. از پیامدهای مثبت هوش مصنوعی در حکمرانی داخلی قطر می‌توان به فراهم نمودن امنیت اقتصادی برای شهروندان، افزایش نیروی کار و سرمایه از طریق هوش مصنوعی، امنیت نظامی، امنیت فرهنگی– اجتماعی، امنیت زیست محیطی و امنیت سایبری اشاره کرد.

ایران

حکمرانی هوش مصنوعی در ایران طی سال‌های اخیر از مرحله توجه محدود هوش مصنوعی به مرحله سیاستگذاری و نهادسازی ملی وارد شده است. تصویب سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان مهمترین اقدام سیاستی کشور در راستای توسعه و هدایت این فناوری دانست که بر ایجاد ساختارهای نهادی، توسعه زیرساختهای داده و تقویت ظرفیت تنظیم‌گری تاکید دارد (Supreme Council of the Cultural Revolution, 2024). همچنین تأسیس سازمان ملی هوش مصنوعی گامی مهم در جهت تمرکز راهبری و هماهنگی سیاست‌های این حوزه به شمار می‌رود (National Artificial Intelligence Organization, 2024). با این حال، نظام حکمرانی هوش مصنوعی در ایران همچنان در مرحله شکل‌گیری قرار دارد و با چالش‌هایی نظیر پراکندگی نهادی، ضعف هماهنگی میان بازیگران و فقدان سازوکارهای یکپارچه حکمرانی مواجه است (Kanaani, Rasoulian, Hafezi & Ahangari, 2023: 68). افزون بر این، نبود قانون جامع هوش مصنوعی و پراکندگی مقررات مرتبط با مسئولیت‌پذیری الگوریتمی، مالکیت داده و حفاظت از حریم خصوصی از مهمترین موانع حکمرانی مؤثر در این حوزه محسوب می‌شود (Iranian Parliament reseafch Center, 2023: 34).

2. Dubai Future

جدول ۲. نهادها و سازمان‌های فعال در حوزه هوش مصنوعی در ایران

عنوان سازمان	نوع فعالیت	زیرمجموعه	فعال یا غیرفعال
سازمان ملی هوش مصنوعی ایران	مستقیم	دولت	تأسیس شده، ساختار در حال تثبیت
ستاد توسعه فناوری و کاربرد هوش مصنوعی	مستقیم	دولت	فعال
شورای ملی راهبری هوش مصنوعی	مستقیم	دولت	فعال
معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست‌جمهوری	غیرمستقیم	دولت	فعال
صندوق ملی هوش مصنوعی	مستقیم	دولت	در حال شکل‌گیری
مرکز ملی هوش مصنوعی	مستقیم	پیشنهادی (طرح مجلس)	در حال بررسی
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	غیرمستقیم	دولت	فعال
وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	غیرمستقیم	دولت	فعال
سازمان برنامه و بودجه ایران	غیرمستقیم	دولت	فعال
سازمان ملی بهره‌وری	غیرمستقیم	سازمان برنامه و بودجه ایران	فعال
سازمان ملی استاندارد ایران	غیرمستقیم	دولت	فعال
صندوق توسعه ملی	غیرمستقیم	مستقل	فعال
صندوق نوآوری و شکوفایی	غیرمستقیم	دولت	فعال
شورای عالی انقلاب فرهنگی	غیرمستقیم	مستقل	فعال
شورای عالی فضای مجازی	غیرمستقیم	مستقل	فعال
شورای عالی امنیت ملی	غیرمستقیم	مستقل	فعال
کمیسیون صنایع و معادن مجلس شورای اسلامی	مستقیم	قوه مقننه	فعال
کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی	غیرمستقیم	قوه مقننه	فعال
سازمان نظام صنفی رایانه‌ای ایران	غیرمستقیم	بخش خصوصی	فعال
انجمن انفورماتیک ایران	غیرمستقیم	بخش خصوصی	فعال

در حالی که اقتصاد ایران هم‌چنان به‌شدت به درآمدهای نفتی وابسته است و با چالش‌هایی چون تحریم‌ها، فرسودگی زیرساخت‌ها، بوروکراسی ناکارآمد و مهاجرت مغزها دست و پنجه نرم می‌کند، رقبای منطقه‌ای در حال ساختن آینده‌ای هستند که در آن، «داده» نفت جدید و «هوش مصنوعی» پالایشگاه آن خواهد بود. دوران اقتصاد متکی به نفت به سر آمده و اگر مسئولان کشور این غفلت راهبردی را کنار نگذارند، ایران برای دهه‌ها در رقابت‌های نوین ژئوپلیتیکی فرصت‌های بی‌شماری را از دست خواهد داد. این عقب‌ماندگی تنها به حوزه اقتصاد محدود نخواهد شد، بلکه امنیت ملی، نفوذ منطقه‌ای و توان چانه‌زنی کشور ایران در عرصه بین‌المللی را نیز تحت تأثیر قرار خواهد داد (Dorren, 2024:81). با این حال، هنوز پنجره فرصت به‌طور کامل بسته نشده است. ایران از ظرفیت‌های بالقوه از جمله جمعیت جوان و تحصیل‌کرده، سابقه درخشان در علوم پایه و مهندسی و انگیزه بالای نخبگان برای پیشرفت برخوردار است. آن‌چه اکنون بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود، نیاز به یک «بیداری راهبردی» و اتخاذ یک «سیاست ملی منسجم و آینده‌نگر» در حوزه حکمرانی هوش مصنوعی است. این سیاست باید فراتر از شعارها و برنامه‌های پراکنده باشد و تمامی ابعاد توسعه هوش مصنوعی، از آموزش و پژوهش گرفته تا ایجاد زیرساخت‌ها، تدوین قوانین و مقررات حمایتی و تشویق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را در برگیرد (Straub et al., 2024:99). ایران در دهه گذشته همواره در بین ۱۵ کشور اول دنیا از نظر تعداد مقالات پژوهشی در زمینه هوش مصنوعی قرار داشته است و هم‌چنین برخی پژوهشگاه‌ها و مراکز خصوصی در حوزه‌هایی مانند پردازش زبان فارسی، تحلیل داده‌های پزشکی و روباتیک به دستاوردهای قابل‌توجهی رسیده‌اند. با این حال مسیر انتقال دانش به صنعت در کشور ما هم‌چنان با موانع جدی مواجه است. نبود سیاست‌های پایدار برای حمایت از تجاری‌سازی، ضعف پیوند میان دانشگاه و بازار و کمبود سرمایه‌گذاری خطرپذیر باعث

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

شده است که بسیاری از ایده‌ها و پروژه‌های تحقیقاتی هرگز به مرحله پیاده‌سازی عملی یا تولید انبوه نرسند. خاورمیانه، این پهنه تاریخی منازعات و اتحادها، خود را در آستانه یک دگرگونی ژئوپلیتیک جدید و متفاوت می‌بیند. این بار اما، بازیگران نه صرفاً با اتکا به زرادخانه‌های تسلیحاتی یا بشکه‌های نفتی که دهه‌ها به‌واسطه آن روزگار گذرانده‌اند، بلکه با سلاحی نامرئی اما برنده‌تر به نام «هوش مصنوعی» در حال بازتعریف موازنه قدرت هستند (Ranjbar et al. 1405: 23). از مصادیق عینی به‌کارگیری هدفمند هوش مصنوعی در ایران می‌توان به سامانه سمپ هوشمند که به قضات دادگستری در جستجوی منابع و آرای دقیق و ارجاع پرونده‌ها کمک مضاعفی نموده است، صدور مجوزات برخی کسب و کارها از درگاه‌های هوش مصنوعی و بستر دیجیتال داخلی و ابلاغ قانون ملی توسعه هوش مصنوعی در ایران که در سال ۱۴۰۵ از سوی رئیس جمهور برای اجراء دستور داده شد. توسعه و فرآیند هوش مصنوعی درایران بر محورهای سیاستگذاری ملی، ساختار نهادی، خدمات عمومی، حکمرانی قضایی بنیانگذاری و سیاستگذاری شده است (Baradaran, 1404: 11). به رغم این پیشرفت‌ها، با توجه به موانعی که پیشتر اشاره شد و با بررسی تجربه سیاست های کشورهای پیشرو در این زمینه می‌توان پی‌برد که این کشورها با الگوی حکمرانی و با مشارکت بخش دولتی، خصوصی و مدنی توانسته‌اند به چابکی در پژوهش، سیاستگذاری و اجرای سیاست و قوانین اتخاذ شده تکنولوژی هوش مصنوعی دست یابند. در جهان پیچیده امروز امر سیاستگذاری و حکمرانی نیازمند مشارکت سه ضلع بخش دولتی، خصوصی و مدنی است. در ایران نیز دولت و نهادهای بالادستی مانند شورای عالی فضای مجازی یا ساترا هیچگاه به تنهایی توان مدیریت در حوزه فناوری های نوین مانند هوش مصنوعی که دارای ابعاد گسترده و ناشناخته و با سرعت پیشرفت زیاد هستند را ندارند، بلکه ابتدا قبل از هرگونه سیاست‌ورزی در این حوزه باید تحقیق و پژوهش کافی برای شناخت آن در نظر گرفته شود همچنین نهادهای بالادستی مذکور و یا نهادهای تازه تأسیس مانند سازمان ملی هوش مصنوعی باید نسبت به ایجاد بسترهای مناسب مشارکت بخش دولتی، خصوصی و جامعه مدنی تلاش و سپس سیاستگذاری این حوزه برای توسعه و قرارگیری ایران در کشورهای پیشرو تکنولوژی هوش مصنوعی آغاز شود. (نمودار۲. رتبه جهانی ایران در منطقه غرب آسیا را در مقایسه با سایر کشورهای منطقه نشان می‌دهد).

نمودار ۲. رتبه جهانی کشورهای غرب آسیا در زمینه استفاده از هوش مصنوعی

rce: Ibid.

Source: Oxford insight 2023

بازار حکمرانی هوش مصنوعی در سایر کشورهای خاورمیانه در آستانه تحولی چشمگیر قرار دارد؛ زیرا دولت‌های منطقه، ایجاد چارچوب‌های جامع تنظیم‌گری را به‌عنوان یکی از اولویت‌های خود دنبال می‌کنند. نرخ رشد مرکب سالانه ۴۶،۹ درصدی

نشان‌دهنده جایگاه راهبردی سایر کشورهای خاورمیانه در منطقه گسترده‌تر خاورمیانه و آفریقا[1]است. ارزش بازار حکمرانی هوش مصنوعی در سایر کشورهای خاورمیانه در سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۷،۷۷ میلیون دلار بوده و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۹ به ۵۳،۰۴ میلیون دلار برسد. این افزایش، بیانگر نرخ رشد مرکب سالانه (CAGR) معادل ۴۶،۹ درصد است (MarketsandMarkets, 2026). این مسیر رشد چشمگیر نشان‌دهنده افزایش آگاهی در سایر کشورهای خاورمیانه نسبت به ضرورت ایجاد چارچوب‌های تنظیم‌گری مستحکم و سازوکارهای انطباق برای نظارت بر به‌کارگیری هوش مصنوعی در بخش‌های عمومی و خصوصی است. با تلاش سازمان‌ها برای ایجاد توازن میان نوآوری، کاهش ریسک و ملاحظات اخلاقی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حکمرانی هوش مصنوعی در سایر کشورهای خاورمیانه افزایش یافته است. رشد این بازار تحت تأثیر فشارهای تنظیم‌گری، ابتکارات تحول دیجیتال و تعهد کشورهای منطقه به تدوین استانداردهای حکمرانی همسو با بهترین رویه‌های جهانی قرار دارد.

به‌طور کلی در منطقه غرب آسیا، نظم سنتی به‌دلیل تحول در فناوری‌هایی مانند جمله هوش مصنوعی درحال تغییر است و نظم نوینی مبتنی بر نوعی تجربه چندوجهی از حوزه حکمرانی در حال شکل‌گیری است. نمودار ۳. امتیاز پیشرفت حکمرانی هوش مصنوعی در کشورهای غرب آسیا را نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های این نمودار، امارات متحده عربی، عربستان سعودی، رژیم اسراییل، قطر، عمان و مصر در صدر جدول و در زمره کشورهای پیشرو و در مرحله عملیاتی کردن این فن‌آوری هستند و کشورهای لبنان، فلسطین، سوریه، عراق و یمن در انتهای جدول و در مراحل آغازین بهره‌گیری از هوش مصنوعی در امر حکمرانی و سیاستگذاری عمومی قرار دارند.

نمودار ۳. امتیاز بلوغ حکمرانی هوش مصنوعی در ۱۴ کشور غرب آسیا

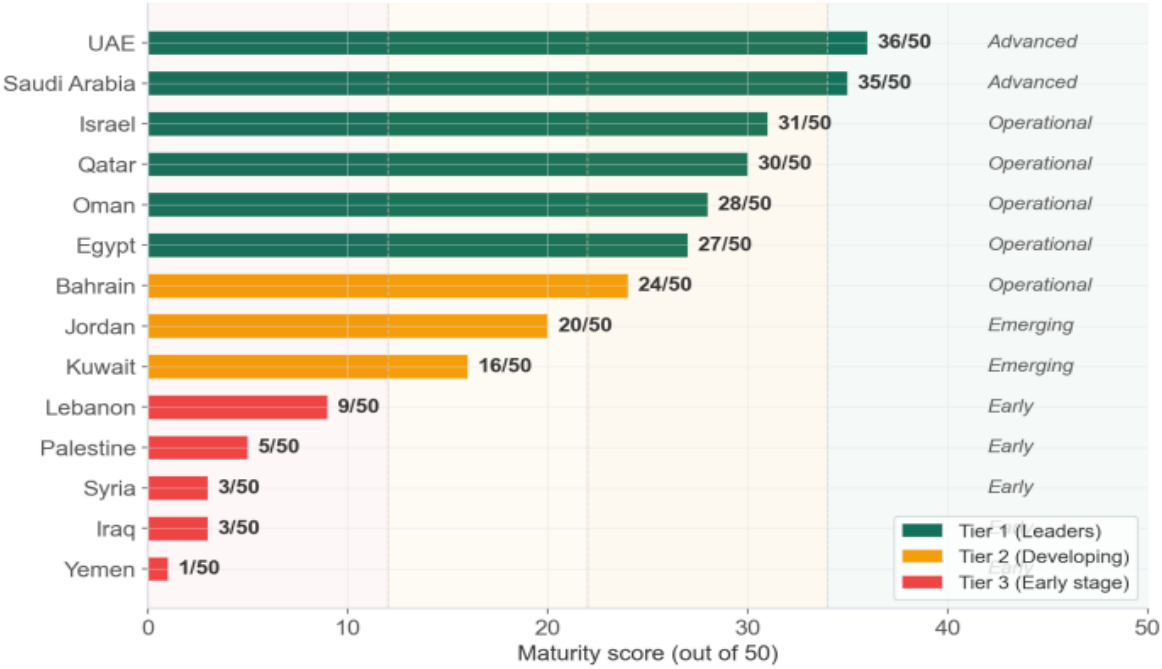

Source: VerifyWise Thought Leadership Series, March 2026,Version 1.0

[1] MENA

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

جدول ۳. هوش مصنوعی و مقوله حکمرانی در جنوب غرب آسیا (چالش‌ها/فرصت‌ها)

دولت‌ها	چالش‌ها	فرصت‌ها
ترکیه	فراهم نبودن زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی برای پذیرش حکمرانی در هوش مصنوعی	دیجیتالی شدن حکمرانی- تولید حکمرانی جدید محلی/ بومی
عربستان	عدم همراهی ساختارهای فرهنگی با حکمرانی دیجیتالی هوش مصنوعی	ایجاد حکمرانی هوش مصنوعی در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی- فراهم نمودن زیرساخت های ساختاری برای نهادینه نمودن حکمرانی یکپارچه
امارات	تحت الشعاع قرار گرفتن حکمرانی هوش مصنوعی به تبعیت از حکمرانی اقتصادی	ایجاد نهادهای مرتبط با حکمرانی هوش مصنوعی در ساختار سیاسی- جمعیت پایین و همراه با سیاست‌های نو در حکمرانی دیجیتال
رژیم اشغالگر اسرائیل	به حاشیه راندن نقش نیروی انسانی و عامل اصلی کنشگری حکمرانی	چندلایه نمودن حکمرانی با استفاده از هوش مصنوعی- راه‌اندازی سیستم تصمیم گیری و آینده پژوهانه
قطر	به انزوا بردن کنش‌گری فعال شهروندان در تمامی سطوح بروکراسی و اجتماعی جامعه	زمینه‌سازی و ایجاد ساختارهای جدید هوش مصنوعی در لایه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و ...
ایران	فراهم نبودن ساختارهای جدید در امر حکمرانی هوش مصنوعی	ظرفیت بالفعل و بالقوه در حوزه نیروی انسانی، نخبگانی و....- جمعیت فعال و با انگیزه و ظرفیت تمدنی

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که هوش مصنوعی به‌عنوان یک متغیر نوظهور پیامدهای متفاوتی برای قلمرو سیاستگذاری و حکمرانی کشورهای غرب آسیا درپی داشته است. ادبیات نظری این حوزه نیز، دیدگاهها و رویکردهای متفاوتی را در خصوص این پدیده نوظهور پیش روی می‌نهد. از نگاه منتقدان، هوش مصنوعی باعث جایگزینی عقلانیت ابزاری به جای عقلانیت تفاهمی، حذف عنصر گفت و گو وتفاهم، ابزار سلطه دولت و وابستگی به فناوری شده است. ازطرف دیگر موافقان، پدیده هوش مصنوعی به افزایش شفافیت و پاسخگویی، بهبود تصمیم‌گیری، آشکارسازی ساختارهای سلطه (تقویت نهادهای دموکراتیک و بازسازی اعتماد عمومی، بهبود کارآیی و شفافیت خدمات عمومی) کمک شایانی نموده است.

ورود فن‌آوری هوش مصنوعی به منطقه پر آشوب خاورمیانه بر پویایی‌ها و پیچیدگی‌های امر حکمرانی و سیاستگذاری در این منطقه افزوده است. هوش مصنوعی از جمله ابزارهایی است که توانسته است تأثیرات جدی و عمیقی کمیت و کیفیت عرصه حکمرانی این کشورها داشته باشد. حکمرانی هوش مصنوعی در کشورهای خاورمیانه در مرحله‌ای از گذار قرار دارد که با گسترش راهبردهای ملی، توسعه زیرساخت‌های دیجیتال و تلاش برای ایجاد نهادهای تنظیم‌گر همراه است؛ بااین‌حال، در میان کشورهای منطقه از نظر ظرفیت نهادی، آمادگی فناورانه و بلوغ چارچوب‌های قانونی تفاوت‌های چشمگیری وجود دارد. کشورهای حاشیه خلیج فارس، به‌ویژه عربستان سعودی، امارات متحده عربی و قطر، با سرمایه‌گذاری گسترده، تدوین راهبردهای ملی و توسعه کاربردهای هوش مصنوعی در بخش عمومی و اقتصادی، پیشگام این جریان هستند؛ درحالی‌که بسیاری از کشورهای دیگر با محدودیت منابع، ضعف زیرساخت‌ها و ناپایداری نهادی مواجه‌اند. یافته‌های گزارش سال ۲۰۲۶ آزمایشگاه حکمرانی هوش مصنوعی عربی نیز نشان می‌دهد که در میان ۲۲ کشور عضو اتحادیه عرب، پیشرفت در تدوین راهبردها و ایجاد نهادهای تخصصی سریع‌تر از شکل‌گیری قوانین جامع و الزام‌آور هوش مصنوعی بوده است. این وضعیت، در کنار چالش‌های مهم، فرصت‌های قابل‌توجهی برای کشورهای منطقه فراهم می‌کند. هوش مصنوعی می‌تواند با ارتقای کیفیت خدمات عمومی، افزایش کارآمدی نظام اداری، بهبود تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری مبتنی بر داده، تقویت تنوع اقتصادی و توسعه ظرفیت‌های علمی و فناورانه، به بهبود حکمرانی کمک کند. در مقابل، فقدان چارچوب‌های نظارتی کارآمد، وابستگی فناورانه به قدرت‌های خارجی، نابرابری در دسترسی به فناوری، ضعف حفاظت از داده‌های شخصی، مخاطرات امنیت سایبری

و امکان گسترش نظارت دولتی و تبعیض الگوریتمی، از مهم‌ترین موانع تحقق این فرصت‌ها هستند. بنابراین، چالش اصلی کشورهای خاورمیانه صرفاً دستیابی به فناوری هوش مصنوعی نیست، بلکه ایجاد الگویی از حکمرانی است که میان نوآوری فناورانه، توسعه اقتصادی، امنیت ملی، حقوق شهروندی و پاسخ‌گویی نهادهای عمومی تعادل برقرار کند. تحقق این هدف مستلزم تقویت ظرفیت نهادی و نیروی انسانی متخصص، تدوین قوانین متناسب با ریسک، توسعه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و تضمین نظارت انسانی بر کاربردهای حساس هوش مصنوعی است.

References

- Acharya, GP (2019), The impact of AI in International Relations, *Daily Star*, July 21, https://www.thedailystar.net/opinion/perspective/news/theimpact-ai-international-relations-1774360.
- Albous, M.R., Al-Jayyousi, O.R., & Stephens, M. (2025). A Comparative Analysis of National AI Strategies Mohammad Rashed Albous, *Journal of Artificial Intelligence Research*, 82 (2025) 2389-2422, https://doi.org/10.1613/jair.1.17619
- Alfurhood, B. S., Mankame, D. P., Dwivedi, M. & Jindal, N (2023). Artificial intelligence and cybersecurity: lnnovations, threats, and defense strategies. *Journal of Advanced Zoology*, 44(s2), 110. https://doi.org/10.53555/jaz.v44is2.2203.
- Allan Dafoe. (2018) AI Governance: A Research Agenda. Centre for the Governance of AI, Future of Humanity Institute, University of Oxford.
- Anderson, J, Rainie, L, and Luchsinger, A (2018) *Artificial intelligence and the future of humans*, Pew Research Center, 10(12).
- Bahramipour, F., Rezaei-Panah, A., & Pourramazan, P. (2025). Technological transition in foreign policy: The impact of AI governance on the geopolitical role of the United Arab Emirates. *Political Science*, 1(28), 153–178. (In persian)
- Baradaran, M. (2025). *Artificial Intelligence and the Future: From Challenges to Opportunities.* Tehran: Parnak Publications. (In persian)
- Bell, J. (2022) *AI will be the "beating heart" of Saudis NEOM, AI Arabiya English*, avaiable at: https:// heart-beating-the-be-willAI/2022/09/16/gulf/News/net.alarabiya. -LINE-THE-NEOM-s-Saudi-of Summit.
- Bendett, Samuel (2023) "Roles and Implications of AI in the Russian-Ukrainian Conflict", Center for a new Amiricak Security, July 20, at: https://www.cnas.org/publications/commentary/roles-and-implications-of-aiin-the-russian-ukrainian-conflict.
- Bettiza, S, (2021) *God and robots: Will AI transform religion? BBC News. Available in*: https://www.bbc. com/news/av/technology-58983047.
- Bhuiyan, J. (2023, April 7), *Are chatbots changing the face of religion? Three faith leaders on grappling with AI. The Guardian*. Available in: https://www. theguardian.com/technology/2023/apr/07/chatgpt-artificialintelligence religion faith leaders
- Buolamwini, J., & Gebru, T (2018) Gender shades: Intersectional accuracy disparities in commercial gender classification. In S. A. Friedler & C. Wilson (Eds.), Proceedings of the 1st conference on fairness, accountability and transparency (Vol. 81, pp. 77–91). Proceedings of Machine Learning Research (PMLR). https://proceedings.mlr.press/v81/buolamwini18a.html.
- Cath, C. (2018), Governing Artificial Intelligence: Ethical, Legal and Technical Opportunities and Challenges. Philosophical Transactions of the Royal Society A:

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Mathematical, Physical and Engineering Sciences, 376. https://doi.org/10.1098/rsta.2018.0080.

- Climate Insider. (2024) The Future of Investment in Dubai, Climate Insider Research Institute, available at: https://climateinsider.com/2023/12/05/thedubai-future-district-fund-allocates-up-to-270m-for-climate-tech.
- Colin Lewis (2015). Study—Robots Are Not Taking Jobs, Robotenomics, September 16
- Doe, J.; Smith, A. & Johnson, B (2023), AI in cybersecurity: Opportunities and challenges. *Journal of Information Security*, 15(1), 89-104. https://www.ijisae.org/index.php/IJISAE/article/view/6871.
- Dorren, L (2024), locating the modernist state. On whether or not modernist principles govern contemporary policy practice. *Administrative Theory & Praxis*, 46(1), 76-94.
- Erman, E., & Furendal, M. (2024). Artificial intelligence and the political legitimacy of global governance. *Political Studies*, 72(2), 421-441.
- Fabregue, B. (2024), Original Research Article Artificial intelligence governance in smart cities: A European regulatory perspective. J. Auton. Intell, 7.
- Fergnani, A. (2023), Explaining and critiquing the postnormal: A warning against ideologies in the field of futures and foresight. *Futures and Foresight Science*, 5(2), DOI:10.1002/ffo2.158.
- Filgueiras, F (2022). The politics of AI: Democracy and authoritarianism in developing countries. *Journal of Information Technology & Politics*, 19(4), 449–464. https://doi.org/10.108 0/19331681.2021.2016543.
- Filgueiras, F., & Junquilho, T. A (2023). The Brazilian (Non) perspective on national strategy for artificial intelligence.Discover Artificial Intelligence, 3(1), 7. Disponível em-https://link.springer.com/article/10.1007/s44163-023-00052-
- Fridman, Leehe (May 2022) Military AI and Israel's national security: *A strategic game changer*?. Rsis. S. RAJARATNAM school of international studies. Gahnberg, C (2021) The governance of artificial agency. In Policy and society. Internet impact brief: South korea's interconnection.
- Garcia, D (2024), The AI Military Race: Common Good Governance in the Age of Artificial Intelligence. Oxford University Press.
- Ghasemzadeh, P. (2026). Artificial Intelligence Governance in Iran, https://way2pay.ir/%D8%AD%DA%A9%D9%85%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D9%87%D9%88%D8%B4-D9%85%D8%B5%D9%86%D9%88%D8%B9%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86/
- Guterres, A (2023), Secretary-General Urges Security Council to Ensure Transparency, Accountability, Oversight, in First Debate on Artificial Intelligence. UN Press. Available in: https://press.un.org/en/2023/sgsm21880.doc.htm.
- Habermas jurgen (1984). The theory of communicative action, in, reason and the rationalization of society (boston: beacon press), vol.i, translated by Thomas mc carthy
- Habermas jurgen (1994). The past as future: interviewed by Michael haller (Cambridge: polity press), translated and edited by max pensky.
- Habermas, J (1981). Theory of communicative action (original: Theorie des kommunikativen Handelns). Frankfurt a.M.
- Habermas, J (1984). *Observations on 'the spiritual situation of the age*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (2000) Summarizing Statement on the Main Topics of https://theconversation.com/jurgen-habermas-is-a-major-public-intellectual-what-are-his-key-ideas-218796.
- Habermas, Jürgen (2004) On the Relations between the Secular Liberal State. https://www.semanticscholar.org/paper/On-the-Relations-Between-the-Secular-Liberal-State-Habermas/456238b4e6aa2b64a16076c0d40388dcf772b74a.

- Harper, J (2024). China Matching Pentagon Spending on AI, National Defense, at: https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2022/1/6/china-matchingpentagon-spending-on-ai
- Hassan, Oz, (2019) Artificial Intelligence, Neom and Saudi Arabia economic diversification from oil and gas, *The political quarterly*, 91 (1), Doi:10.1111/1467-923x.12794 .
- Hemphill, T. A .(2016). Regulating nanomaterials: A case for hybrid governance. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 36(4), 219–228
- Hine, E., & Floridi, L. (2024). Artificial intelligence with American values and Chinese characteristics: a comparative analysis of American and Chinese governmental AI policies. *AI & SOCIETY*, 39(1), 257-278.
- Hogarth, I. (2018). AI Nationalism, https://www.ianhogarth.com/blog/2018/6/13/ai-nationalism
- Hung, T. W, & Yen, C. P (2021) On the person-based predictive policing of AI. *Ethics and Information Technology*, 23, 165-176, DOI: 10.1007/s10676-020-09539-x.
- Ian Hogarth, AI Nationalism, Ian Hogarth (blog) Tune 13, 2018. “Artificial intelligence and its implications for income distribution and unemployment.
- Inspector, Uri. (2024*). How AI is Redefining Middle Eastern Warfare, The National interest*, May 9, at: https://nationalinterest.org/blog/techland/howai-redefining-middle-eastern-warfare-210960.
- Iranian Parliament Research Center. (2023). Requirements for artificial intelligence governance and regulation in the Islamic Republic of Iran. Tehran, Iran: Iranian Parliament Research Center. [In Persian].
- Janssen, M, Brous, P., Estevez, E., Barbosa, L. S., & Janowski, T (2020) Data governance: Organizing data for trustworthy artificial intelligence. *Government Information Quarterly*, 37(3), 101493. https://doi.org/10.1016/j.giq.2020.101493.
- Kashyap, R., Samuel, Y., Friedman, L. W., & Samuel, J, (2024) Artificial intelligence education & governance-human enhancive, culturally sensitive and personally adaptive HAI. In (Vol. 7, pp. 1443386): Frontiers Media SA.
- Larson, J. & et.al. (2024) Evolution of AI Spending by the United States, Brookings, at: https://www.brookings.edu/articles/the-evolution-of-artificialintelligence-ai-spending-by-the-u-s-government.
- Leenes, R, Palmerini, E., Koops, B. J., Bertolini, A., Salvini, P., & Lucivero, F (2017), Regulatory challenges of robotics: Some guidelines for addressing legal and ethical issues. Law, *Innovation and Technology*, 9(1), 1–44.
- Leiman, T (2021) Law and tech collide: Foreseeability, reasonableness and advanced driver assistance systems. *In Policy and society* (pp. 1–22).
- Li, P.,Yang, J., Islam, M. I. & Ren, Sh (2023). Making AI Less "Thirsty": Uncovering and addressing the secret water footprint of AI models”. arXiv preprint arXiv:2304.03271. https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.03271.
- Marc Andreessen. (2014). This Is Probably a Good Time to Say That I Don’t Believe Robots Will Eat All the Jobs, Marc Andreessen blog.
- MarketsandMarkets.(۲۰۲٦). Rest Of The Middle East Artificial Intelligence (AI) Governance Market (2024-2029), https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/geography/ai-governance-market/Rest-Of-The-Middle-East?__cf_chl_tk=_eYkT.JtnlocWBCyOluabSZBbX_mddYiijorDJfk8Ds-1792955168-1.0.1.1-xWcxgZ3s8A09eoSDY0UfiWH8J_jcLp5DMf8UPlfBhZE
- Marwala, T., Hurwitz, E (2017*) Artificial Intelligence and Economic Theory: Skynet in the Market. Springer*. (Accepted) Artificial Intelligence (cs.AI).

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

- Masterson, V. (2022). 6 ways AI is helping us learn more about our past and future. World Economic Forum. Available in: https://www.weforum.org / agenda/2022/07/ai-technology-research-history-science.
- Mehrparvar, F., Ranjbar, I., & Fattahi, S. (2026). The impact of artificial intelligence on political participation in Iran, with an emphasis on its implications for sustainable development. *Geography and Regional Planning*, 16(62), 466–489. (In persian)
- Morales, H. M., Guedes, M., Silva, J. S., & Massuda, A (2021) COVID-19 in Brazil—preliminary analysis of response supported by artificial intelligence in municipalities. Frontiers in Digital Health, 3, 648585.
- National Artificial Intelligence Organization. (2024). Statute and missions of the National Artificial Intelligence Organization. Tehran, Iran. [In Persian].
- Ndzendze, B, Marwala, T. (2022) *Artificial Intelligence and International Relations Theories, Singapore*: Palgrave Macmillan.
- Pencheva, I, Esteve, M., & Mikhaylov, S. J (2020) Big Data and AI–A transformational shift for government: So, what next for research? *Public Policy and Administration*, 35(1), 24-44, DOI: 10.1177/0952076718780537.
- Perry, B., Uuk, R (2019), AI governance and the policymaking process: Key considerations for reducing AI risk. *Big Data and Cognitive Computing*, 3(2), 26.
- Przeworski et al. (2000). reported that their dichotomous classification of regimes is almost perfectly predicted by all these scales. Any two informed.
- Przeworski, A. (1991). Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO978 1139172493.
- Przeworski, A. (2018). Why bother with elections? Polity Press. Ramesh, A., Dhariwal, P., Nichol, A., Chu, C., & Chen, M. (2022) Hierarchical text-conditional image generation with CLIP latents. Arxiv. https://www.crcv.ucf.edu/wp-content/ uploads/2018/11/Group-6-Paper-2-Dalle-2.pdf.
- Przeworski, Adam. (2015). *Political Institutions and Political Order(s), in Adam Przeworski ed. Democracy in a Russian mirror.* Vol. 11. Cambridge University Press.
- PwC Research Center (2024) Potential Impacts of Artificial Intelligence in the Middle East, PwC Research Institute, at: https://www.pwc.com/m1/en/publications/potential-impact-artificialintelligence-middle-east.html.
- Qatar Foundation (2024). *Al in heritage and culture: How of experts are finding new ways of connecting*. Retrieved from: https://www.qf.org.qa/stories/ai-in-heritage-and-culture-how-qfexperts-are-finding-new-ways-of-connecting.
- Rahman, F .(2023). Abu Dhabi's G42 unveils world's largest supercomputer for AI training.. The National . Available in: https://www.thenationalnews. com/ business/technology/2023/07/20/worlds-largest-aisupercomputer-launched-by-abu-dhabis-g42-and-us-basedcerebras.
- Rasoulian, P., Hafezi, R., & Ahangari, S. S. (2023). Analysis of Iran's artificial intelligence ecosystem and identification of its institutional and functional gaps. Science and Technology Policy Journal, 16(2), 59–77. [In Persian].
- Sander, Thomas (2024). Improving military logistics: using AI and advanced tracking systems to optimize operations, Medium, May 20,available at: https://medium.com/@thomasarnosander/improving-military-logistics-usingai-and-advanced-tracking-systems-to-optimise-operations-a682868ff489.
- Sastry, G., Heim, L., Belfield, H., Anderljung, M., Brundage, M., Hazell, J., O'Keefe, C., Hadfield, G. K., Ngo, R., & Pilz, K (2024) Computing Power and the Governance of Artificial Intelligence. arXiv preprint arXiv:2402.08797.
- Straub, V. J., Hashem, Y., Bright, J., Bhagwanani, S., Morgan, D., Francis, J., Esnaashari, S., & Margetts, H (2024) AI for bureaucratic productivity: Measuring the potential of AI to help automate 143 million UK government transactions. arXiv preprint arXiv:2403.14712.

- Supreme Council of the Cultural Revolution. (2024). National Artificial Intelligence Document of the Islamic Republic of Iran. Tehran, Iran. [In Persian].
- Tan, E (2023) Designing an AI Compatible Open Government Data Ecosystem For Public Governance. *Information Polity*, 28(4), 541-557. https://doi.org/10.1177/09520767231188229.
- Van de Poel, I (2018a), Design for value change. *Ethics and Information Technology*. doi: 10. 1007/s10676-018-9461-9.
- Wang, S, & Koopman, R (2019) Clustering Articles Based on Semantic Similarity. Scientometrics, 111, 1017-1031. https://doi.org/10.1007/s11192-017-2298-x.Wirtz, B. W, Weyerer, J. C., and Kehl, I (2022). Governance of artificial intelligence: A risk and guideline-based integrative framework. G o v ern m e nt Infor m atio n Q u arterly , 39(4), p. 101685 https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101685
- White paper. (2026). AI Regulation and Governance in the Middle East A strategic guide for compliance teams, legal counsel, and governance leaders operating across the region, Version 1.0 VerifyWise Thought Leadership Series. https://verifywise.ai/templates/AI-Regulation-and-Governance-in-the-Middle-East.pdf

Copyright © 2026, The Authors. Published by Yasouj University Press.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.